

ЗА НЯКОИ „НЕВЕРНИ ПРИЯТЕЛИ НА ПРЕВОДАЧА“ В НЕМСКИЯ И НОРВЕЖКИЯ ЕЗИК

Атанас Добрев
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

ABOUT SOME “FALSE FRIENDS OF THE TRANSLATOR” IN GERMAN AND NORWEGIAN

Atanas Dobrev
Plovdiv University “Paisii Hilendarski”

In this paper I present the research on 10 pairs of “false friends of the translator” in German and Norwegian, based on their Proto-Germanic etymology and the semantic changes that occurred as a result of the modern development of the two languages. My aim is to try to give an answer to the relevant changes that appear, what difficulties might be pointed when learning these pairs, and if possible – an easy way to remember them by people who speak and learn German and Norwegian.

Keywords: false friends of a translator, German, Norwegian, etymology, semantics

Самостоятелният развой на германските езици е предпоставка за редица различия в семантиката и съчетаемостта на голяма част от общогерманската лексика¹. Какво трябва да разбираме като филолози под термина „фалшиви/неверни приятели“? В „Речник на „неверните приятели“ на преводача“ от Ренета Килева-Стаменова и Емилия Денчева за двойката езици немски-български четем следното определение: „Това са думи с общ етимологичен произход, които в рамките на два езика се характеризират с близка или идентична фонетична и графична структура, но проявяват различия по отношение на значението и употребата“ (Килева-Стаменова, Денчева/Kileva-Stamenova, Dencheva 1997: 3 – 4). „Неверните приятели на преводача“ са от особен интерес за преводачите, а и за всеки, изучаващ чужд език, защото лесно могат да породят грешна аналогия с близка по звучене дума в другия език.

В настоящата статия ще бъдат изследвани десет двойки фалшиви приятели между немски и норвежки език с общ етимологичен про-

¹ Под общогерманска лексика в случая имаме предвид лексика, пазеща общи протогермански коренни морфемии.

изход и настъпилите семантични промени в хода на развитието на двата езика, като ще се направи опит да се даде отговор за съответните промени, какви трудности биха могли да се появят при изучаването на лексемите и евентуално да се предложи лесен начин за тяхното запомняне от хора, владеещи немски и изучаващи норвежки език.

Семантичните „неверни приятели на преводача“ могат да бъдат описани по следния начин: при тях е налице приблизително или пълно сходство в графико-фонетичната форма. Едновременно с това съществува частично или пълно разминаване в обемите на значенията. Възможни са семантичните релации на изключване, включване и частично препокриване. В настоящата статия е приложена класификацията, дадена от Р. Килева-Стаменова и Е. Денчева в „Речник на „неверните приятели“ на преводача“ (Килева-Стаменова, Денчева/Kileva-Stamenova, Dencheva 1997: 3 – 4):

1. Когато образуващите двойката думи се разминават цялостно в значенията си, е налице отношението *изключване*.

2. При релацията *включване* обемът на значението на единия от елементите на двойката е по-голям и обхваща и обема на другия елемент.

3. В случаите на частично препокриване полисемантичните думи имат едно или повече общи значения и освен това – по едно или повече разминаващи се значения.

В рамките на гореописаното разбиране на проблематиката като примери ще бъдат дадени и анализирани десет конкретни двойки „неверни приятели“ от двойката езици немски-норвежки. Макар и в ограничен обем, тези наблюдения имат за цел не само да демонстрират конкретните случаи, а да насочат вниманието на преводачи и критици на превода към тази често пренебрегвана проблематика. Подбраните двойки, представени в таблицата по-долу, са подредени по части на речта. Използваните източници на информация са етимологичните речници *DWDS (Das Wortauskunftssystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart)*² (за немски език), *Det Norske Akademis ordbok*³ (*NAOB*) (за норвежки), речникът на Gero Lietz/Геро Лиц *Norsk-tysk ordbok over lumske likheter* от 1996 г. за двата езика, както и непубликуваният лекционен курс „Лексикология и словообразуване на скандинавските езици в съпоставителен план“ на В. Найденов.

² <https://www.dwds.de/>

³ <https://www.naob.no/>

Таблица 1

№	Немски	Норвежки
1.	der Mittag	en middag
2.	der Bart	en bart
3.	das Kinn	et kinn
4.	der Magen	en mage
5.	die Schlange	en/ei slange
6.	schwanger	svanger
7.	stumpf	stump
8.	artig	artig
9.	springen	å springe
10.	vorlesen	å forelese

1. *der Mittag* (обяд) – *en middag* (вечеря):

Според *DWDS*⁴: ahd. mittitag, mnd. middach, anord. miðdagr (neben miðr dagr). Aus der geläufigen Wendung zu Mittag essen wird Mittag Bezeichnung für die „Hauptmahlzeit des Tages“;

Според *NAOB*⁵: norrønt miðdagr; 1. tidspunkt i løpet av døgnet da solen står høyest på himmelen; 2. dagens (varme) hovedmåltid (til varierende tid, opprinnelig midt på dagen, etter hvert (og til selskaps) senere om ettermiddagen og kvelden).

В първия разглеждан случай е налице частично препокриване на полисемантичните думи, които имат едно или повече общи значения и освен това – по едно или повече разминаващи се значения. Докато на немски „основното ядене за деня“ е „обядът“, свързващ се с времето, когато слънцето е разположено най-високо на небето, т.е. „средата на деня“, то с развитието на езика „основното ядене за деня“ при норвежците става „вечерята“, каквото е и второто значение на думата *middag*, въпреки че запазва и основното си значение, т.е. „средата на деня“.

Разликата между двете думи може да се запомни лесно, като се има предвид, че норвежците вечерят много рано (15 – 16 ч.) – факт, който може би е допринесъл за развитието на второто значение на думата, а освен това за „обяд“ на норвежки се използва *lunsj*, дума, която е заета от английския – *lunch*.

⁴ <https://www.dwds.de/wb/Mittag#1>

⁵ <https://naob.no/ordbok/middag>

2. *der Bart* (брада) – *en bart* (мустак):

Според *DWDS*⁶: mhd. bart, (germ. *barða-);

Според *NAOB*⁷: tysk Bart “skjegg”; norrønt barð “skjegg”; 1. skjegg på overleppen.

Тук налице е релацията *включване*, при която обемът на значението на единия от елементите на двойката е по-голям и обхваща и обема на другия елемент. Въпреки че произлиза от протогерманската дума за „брада“, с развитието на норвежкия език думата *bart* губи част от значението си, като се наблюдава стесняване на значението, т.е. от значение за нещо по-общо до значение за нещо по-конкретно, в този случай стесняване от „брада“ до „мустак“. Това може да се дължи на факта, че в норвежкия език съществува дума за „брада“ – *skjegg* или за конкретиката, която се наблюдава при думи, съдържащи в себе си “-bart”, като например “bakkenbart” и “knebelsbart”, т.е. силно окосмяване при мъжете около ушите и над горната устна (мустаци). Разликата в значенията може да се запомни по следния начин: Норвежката дума означава част от цялото, т.е. „мустакът“ е част от „брадата“.

3. *das Kinn* (брадичка) – *et kinn* (буза):

Според *DWDS*⁸: ahd. kinni, mhd. kin, anord. kinn;

Според *NAOB*⁹: av norrønt kinn; 1. en(hver) av ansiktets to kjøttfulle sideflater mellom øyehule, munn og øre hos mennesket, eller lignende kroppsdel hos visse dyr.

В конкретния случай бихме могли да заключим, че заради семантичния развой думата в норвежкия, подобно на ситуацията в другите скандинавски езици, има по-съвременно значение – „буза“, като по този начин е налице отношението *изключване*, когато образуващите двойката думи се разминават цялостно в значенията си.

4. *der Magen* (стомах) – *en mage* (стомах; корем):

Според *DWDS*¹⁰: ahd. mago, mhd. mage, anord. magi;

Според *NAOB*¹¹: norrønt magi, 1. anatomi, zoologi: poselignende utvidelse av fordøyelseskanalen (hos mennesker og dyr), hvor føden

⁶ <https://www.dwds.de/wb/Bart>

⁷ <https://naob.no/ordbok/bart>

⁸ <https://www.dwds.de/wb/Kinn>

⁹ https://naob.no/ordbok/kinn_2

¹⁰ <https://www.dwds.de/wb/Magen>

¹¹ https://naob.no/ordbok/mage_1

samles fra spiserøret og bearbejdes; 2. anatomi: (fellesbetegnelse for) fordøyelsesorganer (magesekk og tarmkanal); 3. mest muntlig: kroppens forside mellom bryst og underliv; buk; vom;

В този случай се оказва, че немската дума има едно-единствено значение – това на „стомах“ (немската дума за „корем“ е *Vauch*), докато норвежката дума е развила семантиката си и е добавила значението на „корем“. При тази двойка „неверни приятели“ наблюдаваме релацията *включване*, при която обемът на значението на единия от елементите на двойката е по-голям и обхваща и обема на другия елемент.

5. *die Schlange* (змия) – *en/ei slange* (змия; *маркуч*):

Според *DWDS*¹²: ahd. *slango*, mhd. *slange*;

Според *NAOB*¹³: norrønt *slangi*, fra middelnedertysk *slange*; 1. zoologi: skjellkrypdyr i underordenen slanger; orm; 2.1. mykt, bøyelig rør.

В конкретната двойка „неверни приятели“ имаме частично прекриване на думите, които имат едно или повече общи значения и освен това – по едно или повече разминаващи се значения. Освен че означава „змия“, норвежката дума *slange* се е развила до значение на „маркуч“ – нещо, което липсва в немския. Там се използва думата *Schlauch*.

6. *schwanger* (бременна) – *svanger* (остаряло: бременна, „трудна“):

Според *DWDS*¹⁴: ahd. *swangar*, mhd. *mnd. swanger*, mit etw. *schwanger gehen* “etw. in sich tragen, vorhaben, planen, erfüllt sein von etw.”;

Според *NAOB*¹⁵: fra middelnedertysk *swanger* eller tysk *schwanger*; 1. litterært, om kvinne som er med barn; gravid; 2. overført gå *svanger med*: være fylt av, gå og ruge over (plan, tanke e.l.);

При тази двойка ясно можем да видим, че за разлика от немската дума, която и до днес се използва за бременна жена, норвежката дума е изгубила тази си стойност и се използва ограничено, най-вече в литературни текстове, и то до около средата на XX век.

Интересен е фактът обаче, че и в двата езика се е запазил фразеологизмът *mit etw. schwanger gehen/gå og ruge over tanke*, т.е. „обзели са ме тежки мисли“, „замислям“/„планирам нещо“. При двойката

¹² <https://www.dwds.de/wb/Schlange>

¹³ https://naob.no/ordbok/slange_1

¹⁴ <https://www.dwds.de/wb/schwanger>

¹⁵ <https://naob.no/ordbok/svanger>

schwanger – *svanger* имаме частично препокриване на полисемантичните думи, които имат едно или повече общи значения и освен това – по едно или повече разминаващи се значения. За да не допуснем грешка и да използваме *svanger* в разговорната норвежка реч, трябва да знаем думата, която норвежците използват за бременна жена, а именно – *gravid*. Уточнение за тази двойка прави и Геро Лиц в речника си *Norsk-tysk ordbok over lumske likheter* („Норвежко-немски речник на неверните приятели“): “Ordet *gravid* finnes i begge språk. Mens ordbruken på tysk er begrenset til medisinsk fagspråk, er *gravid* på norsk det ordet som tilsvarer tysk *schwanger* både i allmennspråk og fagspråk. Norsk *svanger* på den annen side er foreldet og brukes utelukkende overført. Bare i overført betydning kan det være snakk om betydningsdekning når det gjelder forholdet *svanger* – *schwanger*” (Lietz/Лиц 1996: 27).¹⁶

7. *stumpf* (тъп; изтъпен; затъпен) – *stump* (тъп).

Според *DWDS*¹⁷: ahd. *stumph*, mhd. *stumpf*; Die älteste Bedeutung ist „verstümmelt, verkürzt“. In der Mathematik stumpfer Winkel, d. h. „nicht spitzer, sondern breiter, weiter Winkel“;

Според *NAOB*¹⁸: middelnedertysk *stump* “skamfert, butt, dum”; *stumpf*; 1. især om våpen, egg, redskap: sløv; butt; 2. matematikk, i uttrykk;

Обяснение за съответната двойка отново четем при Геро Лиц: “Utover den betydningen/de betydningene som er markert, har det tyske ordet flere betydninger som ikke finnes på norsk. Mellom det norske ordet *stump* og det tyskeordet *stumpf* finnes det bare et nokså begrenset semantisk sammenfall – enten når det er snakk om *stumpe* våpen (f. eks. en kølle) eller i matematikken om en vinkel mellom 90° og 180°. Kniver, blyanter, nåler, farger, ski, blikk m. m. kan imidlertid aldri være *stumpe* på norsk” (Lietz/Лиц 1996: 21).¹⁹

¹⁶ „Думата *gravid* съществува и на двата езика. Употребата ѝ на немски обаче се свежда до медицинската лексика, докато на норвежки *gravid* е думата, която съответства на немската *schwanger* както в разговорния, така и в научния език. Норвежката *svanger* е остаряла и се използва рядко, най-вече в преносен смисъл. Единствено в преносен смисъл можем да говорим за препокриване на значение в двойката *svanger* – *schwanger*.“ – Преводът е мой: А. Д.

¹⁷ <https://www.dwds.de/wb/stumpf>

¹⁸ https://naob.no/ordbok/stump_1

¹⁹ „Освен значението/значенията, които са отбелязани, немската дума има допълнителни значения, които липсват в норвежкия. Между норвежката дума *stump* и немската дума *stumpf* има само частично семантично съвпадение – когато става въпрос за *затъпени* оръжия (напр. боздуган) или в математиката за

Тук можем да заключим, че имаме релацията *включване*, при която обемът на значението на единия от елементите на двойката е по-голям и обхваща и обема на другия елемент. Оказва се, че на немски много повече неща могат да бъдат *stumpf*, т.е. „тъпи/затъпени“, отколкото на норвежки *stump*.

8. artig (послушен; добре възпитан; *от сой*) – *artig* (интересен; забавен; *странен; смешноват*):

Според *DWDS*²⁰: artig „folgsam, gut erzogen“, älter „höflich, hübsch“, mhd. ertec „von angestammter guter Beschaffenheit“;

Според *NAOB*²¹: tysk artig; grunnbetydning “av god art”; avledet av Art; 1. foreldet: belevn; høflig; 1.1. om barn: veloppdragen; 1.2. forekommende; elskverdig; 2. muntlig: utenfor det alminnelige; rar; snodig;

За тази двойка „фалшиви приятели“ можем да обобщим, че на норвежки думата *artig* има смисъла на „интересно“, „забавно“, та дори на „смешновато“, и се свързва с дете, което се отличава по някакъв начин. На немски обаче подобни значения липсват – *artig* отново се свързва с дете, но означава „добре възпитано“/„послушно“, като в източници от по-ранен период може да се срещне и със значението на дете „от сой“/ „със знатен произход“. В този случай наблюдаваме отношението *изключване*, когато образуващите двойката думи се разминават цялостно в значенията си.

9. springen (скачам; подскачам) – *å springe* (под)скачам с енергични движения):

Според *DWDS*²²: ahd. springan, mhd. springen „springen, tanzen, eilend gehen, laufen, hervorquellen, wallen, wachsen“, anord. springa;

Според *NAOB*²³: norrønt springa; 1. om levende vesen: (med kraftig bevegelse) hoppe, sprette; fare (opp); 2. om mennesker og dyr: løpe; renne;

Въпреки че и двете думи произхождат от протогерманската дума *springan*, имаща множество значения и изразяваща различни видове движение, като например „скачам“/„движа се бързо“/„тичам“, та дори и „танцувам“, основното значение на немския глагол е „ска-

означаване на ъгъл между 90° и 180°. Ножове, моливи, игли, цветове, ски, поглед и др. не могат да бъдат *stump* на норвежки.“ – Преводът е мой: А. Д.

²⁰ <https://www.dwds.de/wb/artig>

²¹ <https://naob.no/ordbok/artig>

²² <https://www.dwds.de/wb/springen>

²³ <https://naob.no/ordbok/springe>

чам“/„подскачам“ и се използва във всички случаи на скачане. Не точно такава е обаче значението на норвежкия глагол *å springe* – пак означава „скачам“, но със себе си носи определена нюансираност – „отскачам; да (под)скоча еднократно с енергични движения“. Ето защо трябва да знаем, че за „скачам“ норвежците използват глагола *å hoppe*. Следователно при тази двойка „фалшиви приятели“ наблюдаваме частично препокриване на полисемантичните думи, които имат едно или повече общи значения и освен това – по едно или повече разминаващи се значения.

10. *vorlesen* (чета на глас) – *å forelese* (вода лекции):

Според *DWDS*²⁴: „den Sinn von Schriftzeichen erfassen, Schrift durch Sprechen wiedergeben, vorlesen, Vorlesungen halten, auflesen, sammeln, ernten“, ahd. lesan (vor)lesen, als Lehrer vortragen, „Geschriebenes lesen“;

Според *NAO*²⁵: etter tysk vorlesen “lese høyt for”; lese høyt (for andre); tilbakedannelse til forelesning: 1. holde forelesning(er); dosere;

В последния случай двойката *vorlesen* – *å forelese* са „неверни приятели“, защото в норвежкия първоначалното значение на „чета за някое нещо на глас“ е вече остаряло и почти не се използва, а съвременното му значение е „вода лекции“/„преподавам в университет“. В немския език значението „чета за някое нещо на глас“ е единствено и не се използва със значението на „вода лекции“. В този случай се използва отглаголното съществително *Vorlesung* + глагола *halten*. Ето защо бихме могли да твърдим, че при съответната двойка „фалшиви приятели“ е налице отношението изключване, когато образуващите двойката думи се разминават цялостно в значенията си.

Като заключение можем да обобщим, че наличието на „неверните приятели на преводача“ е явление, появило се в резултат на влиянието, което различните езици си оказват един на друг, като в някои случаи това биха могли да бъдат чисто случайни лексикални съвпадения, а в други – какъвто е примерът с близкородствените езици – думи с общ етимологичен произход. Когато се овладява определен чужд език, неминуемо се пренасят изградени вече езикови навици в непознатата система, което често води и до появата на фалшиви аналогии. „Неверните приятели“ биха могли да представляват трудност не само за младите преводачи, но и за тези със солиден опит зад гърба си. Та-

²⁴ <https://www.dwds.de/wb/vorlesen>

²⁵ https://naob.no/ordbok/forelese_2

ка например, под влиянието на немското *die Ferien* или норвежкото и датското *en ferie* (ваканция и в трите езика), преводач, работещ със скандинавските езици, би могъл да допусне грешка, като използва същата лексема и на шведски. В конкретния случай обаче ще му бъде нужна *en semester* – дума, която в останалите германски езици се свързва с период на учебния процес, най-често във висшето образование, докато шведската *en ferie* е с остаряло значение (*празник*) и днес се използва сравнително по-рядко (Найденев/Naydenov 2019). Подобни грешки са възможни най-вече поради естественото развитие на езиците във времето, но за дейности като превод, редактиране и преводна критика, които съпътстват всяко издание на чужда литература, овладяването на тази проблематика е част от високите стандарти в областта на литературното производство. И същевременно спомага за рецептивния процес.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Килева-Стаменова, Денчева/Kileva-Stamenova, Dencheva 1997:**
Килева-Стаменова, Р., Е. Денчева. *Речник на неверните приятели на преводача*. Пловдив: Летера, 1997. [Kileva-Stamenova, R., E. Dencheva. *Rechnik na nevernite priyateli na prevodacha*. Plovdiv: Letera, 1997.]
- Lietz/Лиц 1996:** Lietz, G. *Norsk-tysk ordbok over lumske likheter*. Oslo: Universitetsforlaget, 1996.
- Найденев/Naydenov 2019:** Найденев, В. *Лексикология и словообразуване на скандинавските езици в съпоставителен план* (ръкопис). София, 2019. [Naydenov, V. *Leksikologiya i slovoobrazuvane na skandinavskite ezitsi v sapostavitelen plan* (rakopis). Sofia, 2019.]

ИЗТОЧНИЦИ

- DWDS:** *Das Wortauskunftssystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart*. (online: <<https://www.dwds.de/>>), 22 September, 2022.
- NAOB:** *Det Norske Akademis ordbok*. (online: <<https://www.naob.no/>>), 22 September, 2022.